

La història dels noms dels carrers de Berga

Andreu Comas i Gardner

Els noms de carrer a l'antigor

Avui veuríem com una estranyesa—o fins i tot un afront—que les autoritats s'atrevisssin a rebatejar les rieres o serralades del nostre entorn en lloc de fer ús dels noms populars existents, com ara “la riera de Metge” o “la Figuerassa”. De la mateixa manera, fins ben entrada l'edat contemporània hagués sorprès que les autoritats pretenguessin posar nom a un carrer o a una plaça. En temps passat, els carrers es batejaven de la mateixa manera que es creaven els topònims del camp o de la muntanya: era el poble que hi posava nom, i aquestes eren les designacions que s'utilitzaven també als documents oficials.

Els topònims urbans utilitzats antigament tenien una relació estreta amb l'indret mateix, i en lloc de valorar els noms de carrer per la seva càrrega ideològica o estètica—com se sol fer avui en dia—es valoraven per la seva eficàcia orientativa. A Berga, per exemple, els noms “del Balç” o “del Pujol” descrivien la ubicació del carrer amb l'ús d'accidents geogràfics; els de “la Pietat” o “el Forn” utilitzaven construccions humanes; i els de “les Gatoelles” o “del Lledó” indicaven on menava el carrer. A voltes algun veí de renom servia com a punt de referència, com a l'antic call del Foix o el carrer del Moixí. Gràcies als desnivells del Barri Vell, amb els adjectius “de dalt” i “de baix” i els descriptius “baixada”, “travessera” i “pujada”, es va poder simplificar immensament el nomenclàtor de la Berga antiga. En una zona, per exemple, s'agrupaven la baixada del Balç (l'actual carrer del Mossèn Comellas), el carrer del Balç de Dalt, el carrer del Balç de Baix (l'actual carrer de Mossèn Huch) i la tra-

vessera del Balç. També hi havia el carrer del Pujol de Dalt i el del Pujol de Baix, la Canya de Dalt i de Baix (la ronda del Rector Moreta i el carrer de Maixerí, respectivament), el carrer dels Menorets de Dalt i de Baix, i el Vall i el Vall de Baix.¹

Malgrat la documentació ens mostra canvis graduals en la urbanització i la toponímia—inevitables amb el pas dels segles—també hi veiem que a l'edat mitjana es va arribar a un consens força generalitzat sobre la denominació dels carrers principals sense la intervenció de les autoritats. Fins a mitjans del segle XIX, els topònims urbans que trobem als documents són força immutables—sobretot si ho comparem amb els canvis constants que vindrien al segle XX. Cal reconèixer, però, que carrers menors o perifèrics sí que mostren una major variació; com menys conegut i conegut és un espai determinat, més difícil és arribar a un consens sobre la seva denominació. Carrers centrals com el popular carrer Major o el carrer de Bonrepòs encara conserven noms que daten de l'edat mitjana,³ mentre trobem tot un seguit de noms que designaven l'actual carrer de la Muralla (baixada de Gitanos, pas del Call Nou, pujada de Cal Xoi...).

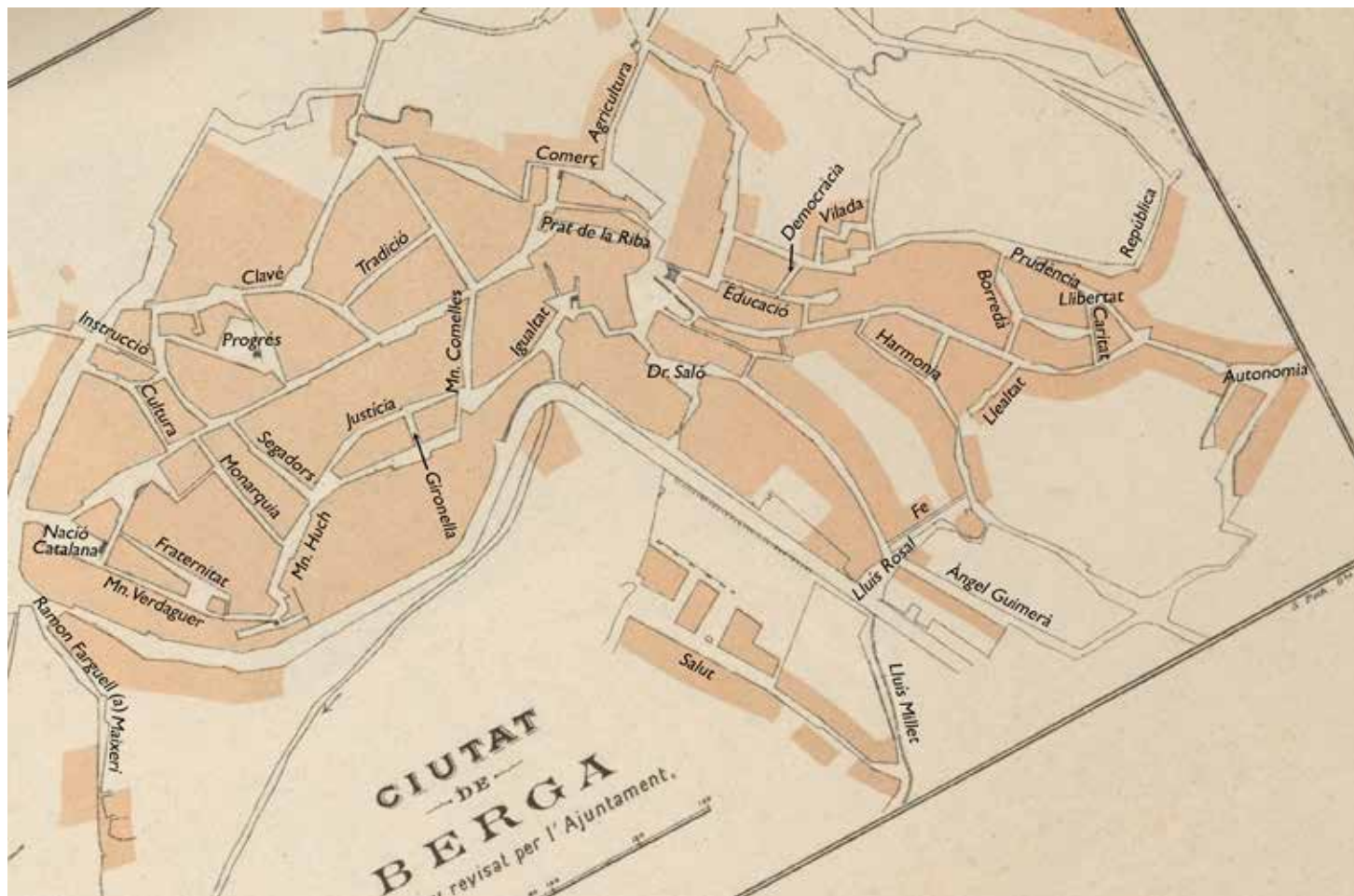
La intervenció de les autoritats

El primer intent per part del consistori d'imposar un topònim a cop d'ordenança sembla haver sigut l'aprovació del nom de “*plaza de la Constitución*” per denominar l'actual plaça de Sant Pere l'any 1820.⁴ Per primer cop, se substitueix un nom popular i descriptiu per un de caràcter ideològic. Aquest canvi, però, és sobretot institucional; és poc probable que tingués efecte

entre el poble, ja que el nom de “plaça Cremada” (o *plaza Quemada*, *plaza Cremada*, etc.) segueix apareixent amb molta freqüència—fins i tot als documents oficials.

Malgrat aquest intent primerenc, encara regnava el sistema de denominació tradicional dels carrers. Això ho veiem al padró de l'any 1844, un document força confús i elaborat d'una manera poc metodològica.⁵ No seria fins al 1860 que una Reial Ordre obligaria a castellanitzar els noms de carrer, però ja existia la consciència que els documents oficials—almenys en teoria—s'escrivien en la llengua de l'estat. L'intent erràtic de castellanitzar els topònims multiplica les denominacions possibles: per l'actual plaça de l'Om, per exemple, trobem “*plaza Om*”, “*plazuela del Olmo*” i “*plaza del Hom*”. El padró del 1849 és ja molt més sistemàtic, i trobem poques variacions en els noms dels carrers; però, malgrat tot, això no vol dir que s'hagi superat el sistema de denominació tradicional. Ambdós padrons utilitzen un sistema on es numeren les cases per barri; a l'antic barri de les Canals, per exemple, la numeració comença amb la casa nº 1 al carrer de Llançalabarra (l'actual carrer del Carme), i acaba amb la casa nº 266 al Vall. D'aquesta manera, s'esquiva la necessitat d'abordar la codificació completa de carrers. Al padró de 1849 se simplifica molt la llista de carrers, ometent per complet carrers menors. Vies petites com l'actual carrer dels Paraires s'assignen a carrers més importants—en aquest cas, al de les Canals. D'aquesta manera, s'utilitzen tan sols els noms de les vies principals, sobre els quals hi ha més consens.

Al padró del 1853, ja trobem les cases numerades segons el carrer, com ho són a

Nous noms de carrer aprovats el 1918¹¹

“plassa de la Nació Catalana” i “plassa de Sant Joan”.¹⁰ Aquest canvi també va provocar la ira d’alguns, com el regidor que denunciava que el nom “Nació Catalana” era “atentatoria á la unidad de España”. Amb l’esperança d’evitar més conflictes (sense renunciar als principis polítics, evidentment) el consistori va triar dos carrers discrets i apartats l’un de l’altre per batejar com a “carrer Monarquia” i “carrer República”.

Canvis polítics, canvis de nom

Ara que els noms dels carrers s’havien convertit en eines de propaganda política, el nomenclàtor oficial de la ciutat va ser refet una vegada i una altra. El gener del 1924, amb Primo de Rivera com a flamant cap del directori militar, els regidors d’aquest nou jaient es van centrar en revertir les quimeres poètiques dels renaixentistes. No ho van fer per l’estima que tenien als noms antics, però: també van aprofitar per convertir l’antic Call Nou en *Calle de Balmes* en honor al filòsof catòlic Jaume Balmes i Urpià, i van dedicar altres carrers a poblacions properes com Alpens, Cardona o Puig-Reig.¹²

Quan la dictadura va caure i Francesc Macià va declarar la República el 14 d’abril del 1931, el nou govern municipal va voler marcar l’ocasió canviant el nom oficial d’espais notables com la plaça de Sant Pere, que ara denominava “plaça de la República”.¹³ L’inici de la Guerra Civil i la revolució social del 1936 van portar encara més canvis: l’antic camí del Roser es va convertir en el carrer de Francesc Ascaso en honor a un màrtir de la CNT, i el carrer Major va rebre el nom de Joaquim Maurín, ja que els afiliats locals del POUM creien que el seu dirigent també havia caigut en la batalla.¹⁴ El gran conflicte ideològic va comportar tants canvis radicals al nomenclàtor (arreu de l’estat, però sobretot a Catalunya) que les autoritats d’ambdós bàndols es van esforçar per posar-hi límits.¹⁵

Per tant, quan Berga va caure en mans dels franquistes, el nou consistori va fer cas a una ordre publicada pel ministeri d’interior del bàndol nacional el 13 d’abril de 1938, que exigia una gran moderació en la modificació dels topònims. Només permetia canviar noms de carrer “en casos de evidente agravio para los principios inspiradores del Movimiento Nacional.”¹⁶ De nou, però, l’exigència de conservar la toponímia existent i, ahora, fer-ho en

castellà va presentar un repte pels nous regidors; després de proposar *calle Llena la Barra*, van optar pocs mesos després per *calle Virgen del Carmen*.¹⁷ Ja que l’ordre del ministeri d’interior afegia que “para satisfacer el deseo de honrar la memoria de hombres ilustres o de hechos laudables podrán servirse de las calles nuevas”, el passeig de la Indústria es va convertir en *paseo del Generalísimo Franco* mentre que “2ª Transversal Estasellas” es va anomenar *avenida de José Antonio Primo de Rivera*.

Tres dècades després, el febrer de 1975, finalment s’albirava un nou canvi polític. Amb el dictador al llit de mort, els regidors berguedans van decidir que el *calle Grupo Escolar* tornaria a portar el nom de Pompeu Fabra, com durant la república. L’escola en qüestió s’havia desplaçat i, segons argumentaven, el nom posat el 1940 ja no era adient.¹⁸ Els polítics locals veien de quin costat bufava el vent, i el 5 d’octubre de 1978—fins i tot abans de les primeres eleccions municipals l’abril del 1979—l’ajuntament va ordenar que es retolessin tots els noms dels carrers en català. Un cop elegit el ple democràtic ho va haver de manar de nou, però va aprofitar el canvi de plaques per eliminar els noms de caire franquista.

Nom anterior	Nom nou	Data d'aprovació
Pl. Constitución	Pl. República	1-7-1931
Pl. San Juan	Pl. Francesc Macià	1-7-1931
Pl. Cruz	Pl. Pi i Maragall	1-7-1931
Pl. Sta. Magdalena	Pl. Màrtirs de Jaca	1-7-1931
Longitudinal (Chalets)	Av. Catorze d'Abril	1-7-1931
C. Monarquía	C. Pompeu Fabra	1-7-1931
C. Juan II	C. de la Independència	1-7-1931
C. Pedro IV	C. Segadors	1-7-1931
C. Dr. Saló	Pl. Generalitat	10-3-1934
Baixada de la Presó	C. Dr. Saló	10-3-1934
Pl. Fonts	Pl. Catalunya	10-3-1934
C. Rosario	C. Francesc Ascaso	1936
C. Ciudad	C. Joaquim Maurín	1936

Noms de via canviats durant la república.

Nom franquista	Data d'aprovació	Nom nou	Data d'aprovació
C. Grupo Escolar	24-7-1940	C. Pompeu Fabra	6-2-1975
Pl. Dieziocho de Julio	2-11-1961	Pl. Santa Eulàlia	5-10-1978
Paseo Generalísimo Franco	16-1-1941	Pg. Indústria	1-6-1979
Av. José Antonio Primo de Rivera	16-1-1941	C. Estaseselles	1-6-1979
Av. Dos de Febrero	24-7-1940	C. Onze de Setembre	6-7-1979
C. General Moscardó	5-8-1960	C. Pla de l'Alemanya	6-7-1979
C. Tercio de Montserrat	5-8-1960	C. Mare de Déu de Montserrat	1-6-1979

Canvis de noms aprovats durant la Transició.

Malgrat la Transició va marcar el darrer gran canvi polític en el nomenclàtor, fora massa simplista dir que els conflictes sobre aquests topònims van acabar aquí. Qui es passegi pel Barri Vell veurà una abundància de plaques casolanes amb noms no-oficials; aquestes tant poden honrar figures religioses com herois anarquistes. En l'edat contemporània cadascú veu els noms de carrer com a oportunitats per promoure els seus valors, i l'estira-i-arronsa segueix.

Conclusió

En gran part, les constants baralles polítiques sobre els noms de carrer al llarg del s. XX afectaven poc al poble comú, que seguia fent ús dels topònims tradicionals. Encara avui, de fet, els berguedans de més edat segueixen utilitzant-los. A tall d'exemple, un informant que havia viscut tota la vida del carrer de Balmes—d'edat venerable, però massa jove per haver viscut l'aprovació de l'actual nom del carrer—insistia que era veí del carrer del Camp Nou, i que així l'anomenava;

només recorria al nom oficial quan veia que la persona amb qui parlava estava totalment desorientada.¹⁹

En les últimes dècades, però, el caràcter mateix dels topònims urbans ha canviat notablement. L'expansió accelerada de Berga ha dificultat la transmissió d'un nomenclàtor popular per via oral, i els noms oficials tenen cada cop més èxit. El Barri Vell—on rau la major part d'aquests noms populars—s'ha anat abandonant, i la població de Berga s'ha anat desplaçant cap a barris novament urbanitzats on, per raons administratives, els carrers havien de rebre un nom oficial de la mà de l'ajuntament fins i tot abans que s'hi construís la primera casa.

Més d'un segle després que els renaixentistes suggerissin que era obligació de les autoritats municipals utilitzar la toponímia urbana per enaltir els seus “bells ideals”, aquesta idea ha quallat entre la major part de la població catalana. En gran part, s'ha trencat la cadena de transmissió oral que havia mantingut vius noms de carrer com el de les Canals, documentat ja al se-

gle XIV. Alarmats per aquesta tendència arreu de Catalunya, els estudiosos del tema han intentat revertir-la. L'octubre de 2006, l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans va publicar *Criteris de denominació i de fixació*, una guia per a ajuntaments i altres entitats que han de treballar amb toponímia. Segons afirma,

“A Catalunya tenim la sort de posseir una toponímia molt nombrosa i molt rica, que cal preservar perquè els topònims formen part del patrimoni històric i cultural del poble que els ha creat i en reflecteixen la seva història, la seva cultura i la seva llengua. En aquest sentit, com ha recomanat el Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics, cal protegir aquest patrimoni i evitar la proliferació de noms nous de caràcter comercial o banal, a més d'evitar la pèrdua o la substitució de les denominacions genuïnes.”

“Es recomanable que, a l'hora de posar nom a noves vies, es tinguin en compte els topònims històrics genuïns del terme; en segon lloc, els noms de personatges il·lustres de la població; després d'aquests dos supòsits es poden tenir en compte els topònims i personatges de la comarca, i seguidament dels Països Catalans.”²⁰

Avui en dia, però, les molèsties administratives que pugui provocar un canvi d'adreça solen pesar més que el simbolisme del nom de la via. A més, donada l'oportunitat de canviar el nom d'un carrer, molts s'hi oposen per qüestions nostàlgiques, sigui quin sigui l'origen del topònim o la persona homenatjada. Al cap i a la fi, a mesura que s'allunyen en el temps són molts els personatges insignes que cauen en l'oblit—fins i tot quan porten el nom inscrit en una placa de carrer. El 1986, quan va caldre posar nom als nous carrers del polígon industrial de la Valltan, l'ajuntament en va aprovar un en honor als “Germans Farguella” i un altre en honor a “Serra i Farriols”. Pel que sembla, ignorava que les persones homenatjades anys enre al carrer de Maixerí i el carrer de Quim Serra eren les mateixes.

De totes formes, la toponímia urbana encara no és la competència exclusiva de l'ajuntament. Fins i tot quan ja existeixen noms oficials, tot sovint els veïns en creen de nous—com “baixada de la Barca” per l'avinguda del Canal Industrial. I per molt que una ordenança canviï el nom oficial d'un carrer, seran molts els que en perpetuen l'anterior—sigui simplement per costum o com a declaració dels seus lligams amb aquell indret.

Notes

1. Trobareu informació més detallada sobre tots els noms de via esmentats en aquest article—i sobre tots els del municipi—al document *Toponímia berguedana: noms de via*, disponible a <https://sites.google.com/site/toponimiaberguedana/>.
2. Mapa base: *Plano de la Plaza de Berga, en que se manifiesta la villa, castillo, torres y Sierra de la Petita [...]* (1797). Disponible a bibliotecavirtual.defensa.gob.
3. SANTANDREU i SOLER, Maria Dolors (2006). *La Vila de Berga a l'Edat Mitjana. La Família dels Berga* (esp. capítol 4: Vila i entorn).
4. De fet, el 1812, “las Cortes generales y extraordinarias, queriendo fijar por todos los medios posibles en la memoria de los españoles la feliz época de la promulgación de la Constitución política de la monarquía” ja havien decretat “que la plaza principal de todos los pueblos de las Españas [...] sea denominada en lo sucesivo plaza de la Constitución, y que se exprese así en una lápida erigida en la misma.” [IZU BELLOSO, Miguel José (2010). “La toponimia urbana en el derecho español”. *Revista de Administración Pública* nº 181, Madrid. P. 292]. En plena Guerra del Francès i amb Catalunya sota el domini dels francesos, fora difícil que es fes a Berga. Tot i així, l'ajuntament va poder col·locar la làpida en qüestió per celebrar el restabliment de la constitució [JACINTO VILARDAGA y CAÑELLAS (1919) *Efemérides Bergadanas*. Manresa: Imprenta y Encuadernaciones de San José, p. 197].
5. Tots els padrons i actes municipals citats en el text es poden consultar a l'Arxiu Comarcal del Berguedà.
6. Actes municipals del 20-5-1877.
7. Actes municipals del 7-8-1899.
8. Actes municipals del 20-5-1918.
9. Actes municipals del 20-5-1918.
10. Actes municipals del 29-7-1918.
11. Mapa base: *Mapa de Berga / facilitat y revisat per l'Ajuntament* (1908). Disponible a la Cartoteca Digital de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.
12. Actes municipals del 14-1-1924.
13. És probable que aquests canvis de nom no tinguessin grans efectes pràctics. En els documents oficials del 1938 on l'arquitecte municipal Emili Porta cartografia els refugis antiaeris de la ciutat, utilitza noms pre-republicans com “pl. St Juan” i “plaça de la Constitució” diversos cops [PORTA GALOBART, Emili. *Emplazamiento y estado de adelanto de las obras de los Refugios anti-aereos en Julio de 1938*. Disponible a l'Arxiu Comarcal del Berguedà: E. Porta ACRB Caixa 3 UD 36].
14. SANTANDREU SOLER, Dolors (2010). *Berga, una història per conèixer*. Zenobia Edicions, Àmbit de Recerques del Berguedà, p. 130.
15. IZU BELLOSO, p. 294.
16. Ibid.
17. Actes municipals del 27-7-1940 i 16-1-1941.
18. Actes municipals del 6-2-1975.
19. Cal donar les gràcies als molts berguedans que m'han proporcionat informació oral sobre la toponímia popular. Tot i que seria impossible anomenar-los tots, han sigut especialment útils les entrevistes amb els de més veterania, com ara Climent CABANAS, Josep MONTANYÀ, Joan MORÉ, Josep PRAT, Lluís SANTANDREU o Maria Lluïsa VILALTA.
20. RABELLA i RIBAS, Joan Antoni (2006). *Criteris per a la toponímia d'àmbit municipal*. Institut d'Estudis Catalans, Generalitat de Catalunya.

Els antics quatre barris de Berga (Segons els padrons del s. XIX)

Cada any, l'ajuntament de Berga escull quatre parelles d'administradors per representar els antics quatre barris de la ciutat: el Raval (Ravenisses), el Centre o Carrer Major (Esclafidors Embotits), Sant Pere (Esclafidors Rebenats), i Canals, Feixines o Capdamunt de la Vila (Fonolls).¹ Tot i així, aquests noms han quedat com a relíquia del passat, i els límits de les divisions que antigament representaven han caigut en l'oblit.

No sabem en quin moment aquests barris van néixer, ni si les delimitacions es van canviar d'aleshores ençà. A la primera meitat del segle XIX, però, aquestes divisions encara jugaven un paper administratiu important: als padrons del 1844, 1845 i 1849, trobem les cases numerades per barri, no per carrer. Malgrat l'ús d'aquest sistema de numeració obsolet no sempre ens permet identificar cases individuals i dibuixar unes fronteres nítides, aquests documents ens donen una idea força clara d'on començaven i acabaven cadascun dels quatre barris.

En general, els carrers s'assignaven sencers a un barri; no més trobem tres excepcions:

- El primer és el carrer de Sant Francesc, que feia de frontera entre el barri del Centre i el de Sant Pere. El nom “carrer de la Trencada” està documentat per a aquesta via ja al 1375 i, almenys fins fa poc, es mantenia viva en la memòria oral dels berguedans.² Un possible origen d'aquest nom és que “trencava” la vila, fent de frontera entre dos barris.
- En segon lloc, als censos trobem que les vies que aleshores s'assignaven al carrer del Balç quedaven repartides entre el Raval, el barri del Centre, i el barri de Sant Pere. Primer, cal tenir en compte que abans del 1918, l'actual carrer de Mossèn Comellas es denominava “baixada del Balç”. Ja que fa de continuació del carrer de Sant Francesc, és probable que també servís de frontera, amb les cases a la banda l'oest al barri del Centre i les cases a la banda est al barri de Sant Pere. A més, a inicis del segle XIX, gran part del carrer del Balç (un nom que també incloïa l'actual carrer del Mossèn Huch) tenia horts a banda i banda i poques cases. Algunes de les poques residències d'aquest carrer es trobaven a tocar de les zones més urbanitzades del Raval (els actuals carrers de Pompeu Fabra, Puig-Reig i Verdaguier), i d'altres eren vora la travessera del Balç, que fins l'any 1898 arribava fins al carrer Major (barri del Centre).³
- Finalment, sembla que la plaça de Sant Pere feia de frontera entre el barri de Sant Pere i el dels Canals.

Encara que, igual que avui, els berguedans d'a peu devien anomenar “carrer Major” a tota la via principal de la vila, els funcionaris responsables per l'elaboració del padró es van esforçar per evitar que aquest carrer quedés repartit entre tres barris. Als censos, trobem que la part assignada al Raval s'anomena “*calle Arrabal*” o “*Mayor del Arrabal*”, mentre el nom “*calle Mayor*” (a seques) es reserva pel barri del Centre

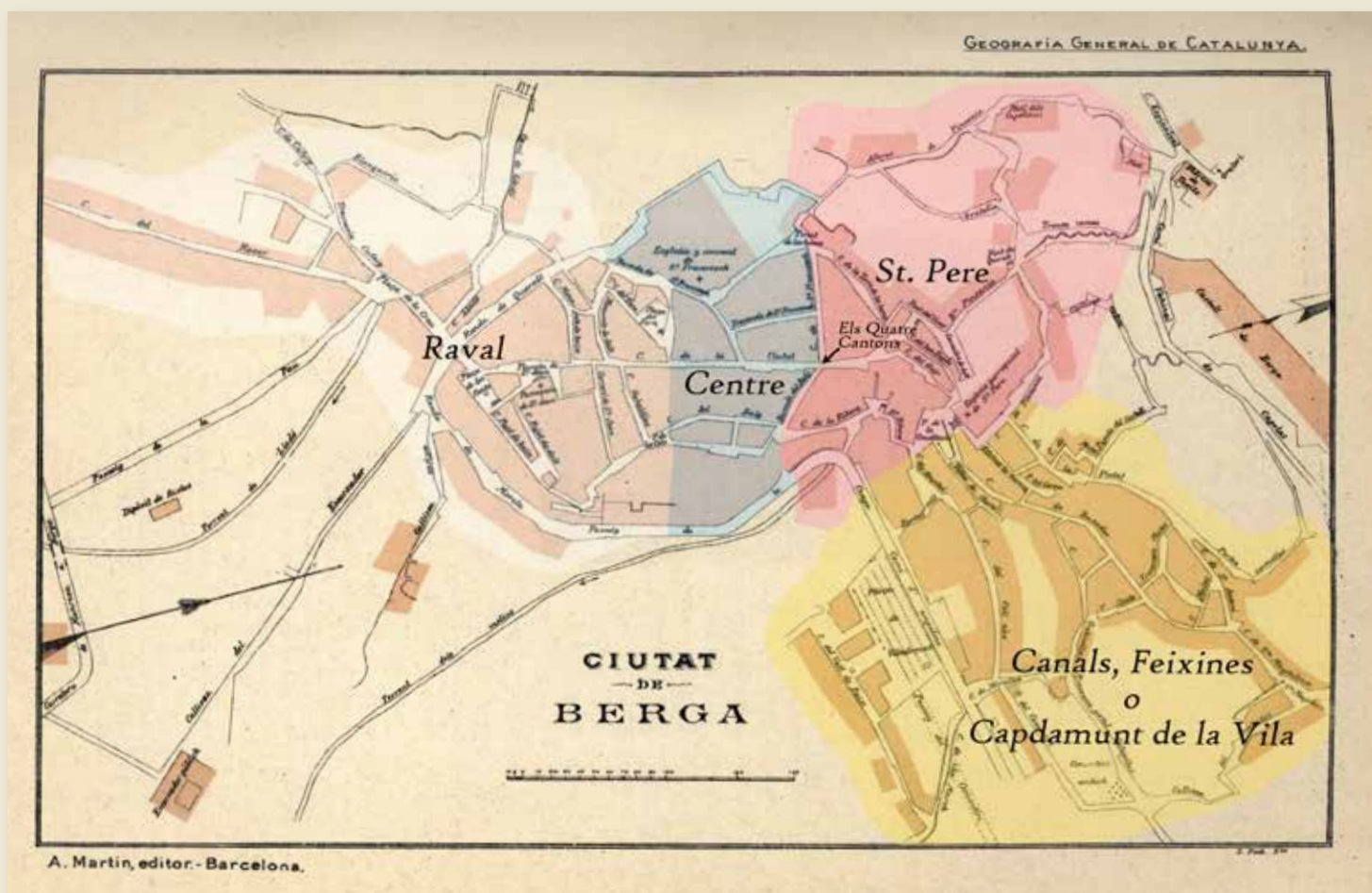
i només s'aplicava al tram de carrer a l'est de la plaça del Forn.⁴ Si seguim cap a orient, encara avui el nom oficial del carrer Major es converteix en "plaça de la Ciutat" un cop hem passat l'antic carrer de la Trencada que, com ja hem dit, marca l'inici del barri de Sant Pere (abans del 1877, aquest tram era conegut com "la plaça Major"). Seguint la mateixa tendència, trobem una fitxa al padró del 1844 que anomena el carrer de les Canals (l'actual carrer de Buxadé) "*Mayor Canals*".

Tot i que és difícil saber-ho del cert, és possible que aquesta divisió administrativa correspongués amb una antiga divisió eclesiàstica. De fet, molts municipis troben el seu origen en antigues parròquies, i la parròquia era una divisió cívica important a moltes ciutats europees. Malgrat el mot "raval" sol fer referència a zones a les afores d'una població, gran part del barri del Raval de Berga es trobava a dins de les antigues muralles, a l'entorn de la parròquia de Sant Joan. El barri del Centre, mentrestant, es troba als peus de l'antic convent i església de Sant Francesc. El barri de Sant Pere pren el nom de l'antiga capella de Sant Pere de Caors, que es va construir el segle XIII i va ser substituïda per l'actual parròquia de Santa Eulàlia al segle XVII (cal reconèixer que aquesta capella era sufragània de l'església de Santa Eulàlia al castell i que, per tant, els serveis religiosos que s'hi podien celebrar sense el permís del rector de l'església eren limitats).⁵ Com ja hem dit, la frontera entre el barri de Sant Pere i el Capdamunt de la Vila

es trobava a l'actual plaça de Sant Pere, a les portes de l'antiga capella. Això pot semblar curiós, però probablement ve de la reticència a dividir carrers entre barris, i el fet que malgrat néixer vora la plaça, vies com el carrer de la Pietat i l'actual carrer Buxadé pugen cap al castell i s'assignarien, per tant, a l'església parroquial de Santa Eulàlia, que s'hi trobava fins al segle XVII.

Notes

1. Malgrat el protocol patumaire actual sempre parla del "barri del Capdamunt de la Vila o Feixines (Fonolls)", pràcticament tota la documentació històrica que citem anomena aquesta part de la vila el "barri de Canals"; això coincideix amb el nom històric de la via principal del barri: el carrer de les Canals (l'actual carrer Buxadé). Aquí cal fer esment d'una única excepció: una fitxa solitària del padró de 1844 on, potser per descuit, l'autor l'anomena "*barrio los Fonolls*" i es refereix al carrer Buxadé com "*calle dels Fonolls*".
2. SANTANDREU i SOLER, Maria Dolors (2006). *La Vila de Berga a l'Edat Mitjana. La Família dels Berga*, p. 108.
3. Actes municipals del 17-6-1898.
4. Segons els padrons del s. XIX, el carrer dels Menorets de Dalt, el carrer del Forn i el carrer de Puig-Reig eren els més orientals del barri del Raval; més enllà començava el barri del Centre. L'entrada de l'actual plaça del Forn és l'únic punt remarcable que trobem, doncs, a la zona aproximada de la frontera entre els dos barris. A més, una llista d'administradors del 1619 indica que el barri del Carrer Major arribava "del cantó del forn al cantó del Torregassa" [citada en COSTA, M. Dolors i FARRÀS, Jaume (1987). *Corpus Berguedà i Administradors, 1619-1987*, p. 79].
5. SANTANDREU i SOLER, Maria Dolors (2006), p. 128.
6. Mapa base: *Mapa de Berga / facilitat y revisat per l'Ajuntament* (1908). Disponible a la Cartoteca Digital de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya.

Els antics quatre barris de Berga.⁶